

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Криворізький державний педагогічний університет»**

Філологічні студії

Науковий вісник Криворізького державного
педагогічного університету

Збірник наукових праць

За загальною редакцією Ж. В. Колоїз

Випуск 16

Засновано 2008 року

Кривий Ріг
2017

УДК 811.161.2(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 22387-1228ПР від 31.10.2016 р.

Затверджено як друковане фахове видання України: галузі науки – філологічні
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1413 від 24.10.2017 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж. В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний редактор*)
- Білоконенко Л. А.**, доктор філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Білоусенко П. І.**, доктор філологічних наук, професор, Запорізький національний університет
- Брацкі А. З.**, доктор гуманітарних наук, ад'юнкт, Гданський університет (*Польща*)
- Дмитренко В. І.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Калашник В. С.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В. І.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*Республіка Білорусь*)
- Ковпик С. І.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Мішеніна Т. М.**, доктор педагогічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Олексенко В. П.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В. П.**, доктор філософії, професор, Альбертський університет (*Канада*)
- Поповський А. М.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
- Токарев Г. В.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Малюга Н. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)
- Шарманова Н. М.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Пристайко Т. С.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
- Скаб М. С.**, доктор філологічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Рекомендовано до друку вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 3 від 12.10.2017 р.).

Адреса редакції:

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 50086

+38 (0564) 71-42-47

kafedra_movy_kdpu@ukr.net

ЗМІСТ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Азарова Л. Є. Фонетичний аналіз виявів «золотої» пропорції в юкстапозитах.....	7
Білоконенко Л. А. Сутність комунікативного міжособистісного конфлікту за даними соціолінгвістичного опитування.....	17
Васильєва К. П. Новий кореневий словник Олекси Різниківа.....	26
Гаўрыловіч В. Г. Зааморфная метафара ў фразеалогіі беларускай і англійскай моў.....	37
Гамали О. И. Семантика найменованій пищевых продуктоў в рускiх фразеологізмах.....	45
Голякевич Н. Д. О варіативности перевода неличных глагольных форм с англійскаго на рускiй язык в художественном тексте.....	54
Горбань А. Д. Текст-рассуждение монотематического типа и его видовые модификации.....	60
Григорович Ю. М. Основні підходи до витлумачення поняття «політичний афоризм».....	69
Демиденко Г. Г. Вираження танцювальної культури українців засобами фразеології.....	77
Денисюк В. В. Варіантність фразеологічних одиниць (на матеріалі східнослов'янської середньовічної історіографії).....	87
Доўгаль А. В. Эматыўны аспект мовы і маўлення (на матэрыяле сучаснай беларускай мовы).....	97
Дубова О. А. Вплив еволюційних процесів на структурно-типологічну кваліфікацію сучасної української мови.....	102
Іваноў Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў.....	114
Іншакова І. О., Іншаков А. Є. Кольорономени на позначення географічних та топографічних найменувань у пам'ятках середньоукраїнської та новоукраїнської мови.....	122
Іншакова І. О., Іншакова І. Є. Тематичні групи лексем на позначення запахів давньоруськоукраїнського періоду.....	131
Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів».....	139
Кулік Л. У. Саматычныя фразеалагізмы як маркеры нацыянальна-культурных стэрэатыпаў.....	160

залежить насамперед від того, якою є її мета. Інформанти обирають модель мовної поведінки, що зумовлена характером комунікації з різними опонентами. Унікальність кожної такої ситуації в тому, що на допомогу людині стають різновиди конфліктів, які вона спостерігає в соціолінгвістичному просторі, так формуються й реалізуються сталі навички спілкування із близьким / чужим, офіційним / неофіційним опонентом. Для виявлення характерних рис міжособистісного конфлікту в українському комунікативному середовищі є потреба звернутися до аналізу мовних маркерів, які обирають індивіди залежно від соціально-демографічної ознаки та параметрів комунікації. Дослідникам ще належить вивчати складники цих ситуацій, узагальнені моделі, що орієнтовані на певний лінгвокультурний стереотип.

Література

1. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія / Л. А. Білоконенко. – К. : Інтерсервіс, 2015. – 335 с.
2. Гуйванюк Н. В. Мовна толерантність як соціолінгвістична категорія / Н. В. Гуйванюк // Вісник Львівського ун-ту. – 2006. – Вип. 38. Ч. II. – С. 37–46.
3. Даниленко О. А. Язык конфликта как объект лингвосоциологии / О. А. Даниленко // Социологические исследования. – 2006. – № 4. – С. 89–98.
4. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 243 с.
5. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики : Соціологічний напрям у мовознавстві / Г. П. Мацюк. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с.
6. Словник української мови : в 11-и т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
7. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт: результати та перспективи досліджень / Л. В. Чайка // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2009. – С. 250–257.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2017 р.

УДК 81'374

К. П. Васильєва

НОВИЙ КОРЕНЕВИЙ СЛОВНИК ОЛЕКСИ РІЗНИКІВА

Васильєва К. П. Новий кореневий словник Олексі Різніківа.

У статті розглядається новий кореневий словник О. Різніківа «Українські словогрона. Випуск другий: Словогрона духу» (2015), який не схожий на інші морфемні та словотвірні словники: його головною одиницею є частина слова без префікса («відкорінок»), родину однокорених слів (словогроно) автор подає в шести стовпчиках (дієслова, іменники чоловічого роду, іменники середнього роду, іменники жіночого роду, незмінні та множинні форми слів, прикметники та дієприкметники

в чоловічому роді), до кореневої родини залучає оніми. О. Різників зробив підрахунок кожного словогрона і його складових, створив «чільник», що покаже валентність певного кореня, його словотворчі можливості, глибинність і багатогранність. Словник О. Різників – оригінальний і самобутній, він відкриває нові обрії як для науковців, так і для кожного українця, що має пишатися багатством своєї мови, давнім її походженням.

Ключові слова: морфемні та словотвірні словники, новий кореневий словник, словогроно, «відкорінок», «чільник».

Vasylieva E. P. Новый корневой словарь Алексея Ризныкива.

В статье рассматривается новый корневой словарь А. Ризныкива «Украинские словогрона. Выпуск второй: Словогрона духа» (2015), который не похож на другие морфемные и словообразовательные словари: его главной единицей является часть слова без префикса («видкоринок»), семью однокоренных слов (словогроно) автор подает в шести столбиках (глаголы, существительные мужского рода, существительные среднего рода, существительные женского рода, неизменные и множественные формы слов, прилагательные и причастия в мужском роде), к корневой семье присоединяет онимы. А. Ризныкив сделал подсчет каждого словогрона и его составляющих, создал «чильник», что показывает валентность данного корня, его словообразовательные возможности, глубину происхождения и многогранность. Словарь А. Ризныкива – оригинальный и самобытный, он открывает новые горизонты, как для ученых, так и для каждого украинца, который должен гордиться богатством своего языка, давним ее происхождением.

Ключевые слова: морфемные и словообразовательные словари, новый корневой словарь, словогроно, «видкоринок», чильник.

Vasylieva K. P. The new root dictionary by Oleksa Riznykiv.

The article examines the new root dictionary by O. Riznykiv “Ukrainian word families. The second edition: The word families of the Spirit” (2015) which has not been the object of special consideration yet. It substantiates the value of the dictionary in the study of the Ukrainian language and clarifies the author’s innovation in the study of the language issues. The dictionary by O. Riznykiv differs from existing morpheme and words building dictionaries, because its main unit is not just words, but the part of the word without the prefix, that combines the root, the suffixes and the ending of the word. O. Riznykiv introduces a Ukrainian term for it “vidkorinok” that stands for a word family derived from the same root. The examples of the word family are given in six columns and in an alphabetical order (verbs, nouns, masculine nouns, neuter nouns, feminine nouns, unchanging and plural forms, adjectives and gerund forms of the masculine gender). The author of the dictionary refers to that group also the words concerning individual names (nicknames, the names of settlements and the names of Ukrainian water areas).

O. Riznykiv counted the number of each word family and its components that show the arrangements of this root, its derivation possibilities and its depth and versatility features. The author introduces a special Ukrainian term for such characteristic description of the word family. He calls it “chilnik”. In addition he illustrates every word family with examples of Ukrainian proverbs and sayings, from Ukrainian writers and his own poetry.

In the root dictionary counts 54 word families, but at the time of its publishing the number of them approached 2080 units. The author submits them separately on a disk and he

continues to add new ones. Now there are 2288 word families and its number is growing daily. The dictionary by O. Riznykiv also contains popular and scientific articles on the Ukrainian language mysteries and speech paradoxes. The author compares different words, shows their arrangements, finds out which of the words prevails and makes some conclusions. Stressed: the new root dictionary by O. Riznykiv is original and distinctive. It proves the hard work of the researcher, shows his great love to the Ukrainian language. The dictionary opens new horizons for scientists in the study of the history of the Ukrainian language, its proto-Slavic origin, the process of word building, variety of suffixes and for every Ukrainian citizen that should be proud of the richness of his language and its ancient origin. O. Riznykiv tried to “compute” the Ukrainian language, make the “inventory” of Spirit with the help of word families that have formed for thousands of years in the minds of the Ukrainians.

Key words: morpheme and word building dictionaries, the new root dictionary, the word family, Ukrainian language terms “vidkorinok” and “chilnik”.

Олекса Сергійович Різників (Різниченко) – поет, прозаїк, мовознавець, патріот-дисидент, в'язень сумління, просвітянин і громадський діяч, лауреат літературних премій імені П. Тичини, К. Паустовського, Т. Мельничука, С. Олійника, Б. Грінченка, Т. Осмачки, Я. Дорошенка. Більше половини свого життя митець присвятив дослідженню української мови – це його «найсолодше заняття» [6, с. 387]. Результатом його плідної праці стали такі мовознавчі доробки: «Українська мова – спадщина тисячоліть. Чим українська мова багатша за інші» (2000; 2001; 2002; 2003; 2011; 2017), «Одноримки. Словник омонімів та схожослів» (2001), «Складівниця української мови» (2003), «Слогогрона української мови» (2008), «Українські словогрона. Випуск другий: Словогрона духу» (2015).

Наше зацікавлення викликав новий кореневий словник О. Різниківа «Українські словогрона. Випуск другий: Словогрона духу» (2015). Про цей словник писали Д. Дроздовський, Я. Радевич-Винницький, В. Барсукувський, А. Здоровий, Ю. Сисін, Р. Кракалія та інші, але він не був об'єктом спеціального дослідження, чим і зумовлена актуальність нашої роботи. Мета статті – проаналізувати словник українських словогрон, з'ясувати його значення у вивченні української мови, оцінити новаторство автора.

Сьогодні в українському мовознавстві наявні такі словотвірні словники, як-от: «Українсько-російський словотворчий словник» З. Сікорської (К. : Освіта, 1995), що містить 31 000 слів і де подано словотвірні пари слів української мови та їхні відповідники в російській мові (душ+евний ← душ/а, душевн+о ← душ/евн/ий; душ+евный ← душ/а, душевн+о ← душ/евн/ый); «Шкільний

словотвірний словник сучасної української мови» Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк (К. : Наукова думка, 2005), який охоплює 15 600 похідних слів, розташованих у 127 словотвірних гніздах, що складаються зі словотвірних пар слів, пов'язаних між собою відношенням послідовної похідності.

Щодо морфемних словників, то одним із перших був «Морфемний аналіз: Словник-довідник» І. Яценка у 2 томах (К. : Вища школа, 1981), який нараховує 117 000 слів, поділених на морфеми (духан/ник, духан/ниц/я, дух/івн/ик, дух/івн/иц/тв/о, дух/івн/иц/я, дух/м/ян/ий, дух/м/ян/ість, дух/м/ян/и/ти, дух/о/бор, дух/о/бор/к/а, дух/о/бор/ств/о тощо). «Словник афіксальних морфем української мови» Н. Клименко, Є. Карпіловської, В. Карпіловського, Т. Недозим (К., 1998) подає 817 афіксальних морфем (145 префіксальних та 672 суфіксальних), що функціонують у складі понад 130 000 простих слів сучасної української мови. Афікси описано з погляду їхньої валентності (ліво- та правобічної) й частоти використання в системі мови та в художніх прозових текстах. У «Словнику українських морфем» Л. Полюги (К. : Довіра, 2009) близько 40 000 слів, у ньому представлено зведені реєстри 90 префіксальних, 280 суфіксальних та 2000 основних кореневих морфем (дух (дус/і), дух/ов/ий, дух/от/а, душ/а, душ/евн/ий, душ/и/ти). «Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксодів в українській мові» П. Селігея (К. : Академперіодика, 2014) – перший у світовій лексикографії спеціальний етимологічний словник суфіксів. «Кореневий гніздовий словник української мови» Є. Карпіловської (К.: «Українська енциклопедія» імені М. Бажана, 2002) – перший в українській лексикографії морфемно-словотвірний словник гніздового типу, у якому подано 2594 корені, з них 1820 коренів-омографів. Цей словник «і за складом свого реєстру, і за способом його опису та пояснення є комплексним, оскільки поєднує риси кількох лінгвістичних словників – морфемного, словотвірного, тлумачного, етимологічного, словника іншомовних слів – з рисами словника енциклопедичного» [3, с. 6]. «Реєстр словника складають одночленні (окремі корені-омографи) та багаточленні (пари або ряди коренів) одиниці – вершини гнізд, заабетковані за буквеною структурою першого кореня. Найменша багаточленна одиниця реєстру містить 2 корені, найбільша – 13 коренів (див. ВОД²- 289; ВЕС- 34; від⁴- 216; вед²- 78; водж- 35; ві²- 7; вож¹- 6; віж²- 3; відд³- 2; водд²- 1; вожд- 1;

вождь- 1; вождж- 1. Разом – 672)» [3, с. 7].

Словник О. Різниківа «Українські словогрупа: словогрупа Духу» – це новий кореневий словник, який не схожий на інші морфемні та словотвірні словники. Передовсім через те, що головною одиницею словника є не просто слова, а частина слова без префікса, яка поєднує корінь, суфікси і закінчення, автор її називає «відкорінок». Вони «бувають самостійні, які живуть у мові без префіксів, а чимало є усічених, які без префікса не вживаються» [7, с. 3]. Свою увагу до відповідних одиниць упорядник пояснює так: «...для нашої мови є характерним надзвичайне *суфіксальне багатство*» [7, с. 205]. Крім того, кожне словогрупо, яке наводить автор, являє собою родину однокоренових слів, розташованих у шести стовпчиках за алфавітним порядком: дієслова; іменники чоловічого роду; іменники середнього роду; іменники жіночого роду; незмінні, множинні форми слів; прикметники та дієприкметники в чоловічому роді. Наприклад, словогрупо ДУХ, ДУША має такі відкорінки: ДУХАТИ, ДУХМЯНІТИ, ДУШИТИся (усього їх – 19); ДУХ, ДУХІВНИК, ДУШИТЕЛЬ (10); ДУСЕНЯ, ДУХІВНИЦТВО, ДУШЕНЯТОЧКО (17); ДУСЯ, ДУХІВНИЦЯ, ДУХМЯНІСТЬ (33); ДУХА, ДУХИ, ДУХОВНО, ДУШАЧИ (23); ДУХВИННИЙ, ДУХМЯНИЙ, ДУШЕВНИЙ (25). «Зрозуміло, що в подібному стислому кореневому словнику литовської мови, яка втратила середній рід, було б не шість, а лишень п'ять стовпчиків, а в англійській – чотири, бо там уже взагалі нема формального розрізнення родів», – підкреслює О. Різників [7, с. 16].

О. Різників вперше зробив спробу об'єднати слова одного кореня в подібну схему, таким чином спробував обчислити Мову, «інвентаризувати» Дух, збирав для цього і діалектні, і пасивні слова, й арго, бо «всі вони є витвором українського духу, мудрости, природи» [7, с. 343]. Ще одна перевага словника над іншими полягає в залученні до кореневої родини онімів: людських прізвищ (із «Телефонного довідника Наша Одеса», 2005 р., у якому до 200 000 прізвищ), назв населених пунктів (із книги «Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій України», 1987 р., де розміщені назви 30 252 населених пунктів) і найменувань водоймищ України, за книгою «Словник гідронімів України» (1979). Ю. Сисін щодо цього зауважує: «автор додав до своїх слово грон <...> українські прізвища, не тільки як частину нашого лексикону, а й як вельми поважну

складову нашої національної культури, чого в авторів-попередників ніколи не зустрічалося» [9, с. 5].

До того ж упорядник зробив підрахунок кожного словогрупа і його складових. Наприклад: «ДУХ, ДУША = 127 + 26 / 60 прізвищ. + 10 НП + 9 гідр» [7, с. 437]. Перша цифра означає кількість відкорінків у словогрупі та свідчить про валентність відповідного кореня, його словотворчі можливості, глибинність і багатогранність. Ця сума є результатом додавання всіх відкорінків із шести стовпчиків: 19 дієслів + 10 імен чол. роду + 17 імен сер. роду + 33 імен жін. роду + 23 незмінних відкорінків + 25 прикметників з дієприкметниками. Разом виходить, що словогрупо ДУХ, ДУША має 127 відкорінків. Далі ідуть цифри, що означають кількість зафіксованих у телефонній книжці Одеси прізвищ: цифра у чисельнику 26 означає, скільки різних видозмін вони мають (Духанин – 2, Духанов – 3, Духно – 2, Духов – 5, Душак – 5, Душейко – 3, Душенковський – 4, Душин – 4, Душко – 10); цифра у знаменнику демонструє, скільки всього прізвищ є в довіднику. Далі такі ж цифри для населених пунктів (НП), наприклад: Богодухів, Богодухівка, Духанівка, Духанки, Духів, Духове, Духовниче, Духче, та гідронімів: Богодухова, Богодушна, Духова, Духовиця, Душа, Душина (Духина), Душна, Душнівка, Мала Богодухівка. Таку характеристику словогрупа автор назвав чільником.

О. Різників виділяє два види відкорінків: повні (самостійні слова) і неповні, або усічені (можуть вживатися лише з префіксом). Наприклад, повні: «ХОДИТИ, ПИТИ, БИТТЯ, РУКАТИЙ, БИТВА, БЛУВАТИЙ, БЕРЕЖНИЙ»; неповні: «ви-ХОДЖУВАТИ, ви-ПИВАТИ, за-БИЙСТВО, без-РУКИЙ, об-БИВАЛЬНИЙ, про-БЛУВАТИЙ, о-БЕРЕЖНЕНЬКИЙ» [7, с. 19]. Автор праці доходить висновку, що в українській мові «дуже багато відкорінків, які без префікса не є закінченими, самостійними словами. Так, із шести прикметників у словогрупі **ДВИГАТИ** чотири не є самостійними: не-ДВИГИЙ, не-ДВИЖИМИЙ, не-ДВИЖНИЙ, поДВИЖНИЦЬКИЙ. І лише два неусічені: ДВИГТЮЧИЙ, (з- по- про- роз-) ДВИНУТИЙ» [7, с. 20].

Аби читач відчув вживання слів у різноманітних контекстах, О. Різників кожне словогрупо ілюструє прикладами українських приказок і прислів'їв, віршами українських письменників і власними. Наприклад, до словогрупа ДУХ, ДУША наводить такі: «Вічний революціонер – *дух*, що тіло рве до бою», «Серце з перцем, а *душа* з

часником» [7, с. 42–43]. Часто, роблячи підрахунки наведених відкорінків, наводить кількість усіх слів з цим коренем за гніздовим словником Є. Карпіловської, як-от: «У Карпіл. ДУХ¹ (=свідомість): ДУХ – 46, душ – 6. Разом – 52. ДУХ² (=дихання запах): ДУХ – 45, душ – 93, душш – 1. Разом – 139. ДУША⁴ (=душа): ДУШ – 94, душ – 1. Разом 95. Разом 52+139+95» [7, с. 42].

Порівнюючи свій словник з іншими, О. Різників зауважував, що в «Етимологічному словнику української мови» «не видно, скільки там імен, прикметників, дієслів», у різних словотвірних словниках «багато стрілочок і вертикальних лінійок, а також повторень кореня (основи слів) з різними префіксами», яких сам автор нового кореневого словника намагався уникати [7, с. 15]. У своєму словнику О. Різників хотів дослідити значення мови для життя людини, а найбільше значення певних слів для українців, для їх Духу, тому поставив собі за мету систематизувати слова, вишукувати їх у певні ряди, створити кореневу родину, відтворити словогроно, що тисячоліттями формуалося у свідомості українців: «Упорядкованість завжди краща за сумбур, стрій красивіший за натовп. Тому я й намагався вишикувати слова у певний стрій, у певні колони-колонки-стовпчики. Пропоноване мною словогроноування мови подібне до картографування краєвидів чи місцевості» [7, с. 16].

Найбільш валентними є кореневі родини словогрон ЖИТИ (227 відкорінків), СВІТ, СВІТЛО (245), ВІДАТИ, ВІСТЬ (212), БИВАТИ, БИТИ, БОЙКО (202), ЛЮБИТИ (186), ПИСАРИТИ, ПИСЬМО (149), БОГ (130), ВИДАТИ, ВИД (127), ДУХ, ДУША (127), ПРАВО (124), ЧОРНИЙ (121), ЗНАТИ (119), ПАНИТИ, ПАН (118), СВЯТИЙ (112), ЗОЛОТО (102), ЛЮДИНА (101) та ін. Найменш валентними є словогрона ЧИТАТИ, ЧИТКА (59), ЗАЛІЗО (57), СОНЦЕ (52), ГАДАТИ (52), ЛИС (46), КМІТЛИВИЙ (45), ТЯМИТИ (44), ЛЕВ (39), ЗАЄЦЬ (37), ГЛУЗ, ГЛУЗД (31), ЧАС (29), ЧОЛОВІК (27), КЕПКУВАТИ (22), НЕБО (19), ГЛУМИТИСЯ (19), РАБ (15).

Щодо прізвищ, то найбільш кількісними та варіативними виявилися вони у словогронах ЧОРНИЙ (159/1619), БИВАТИ, БИТИ, БОЙКО (41/616 прізвищ), РУДА, РУДИЙ (74/596), БОГ (103/579), ВОВК (51/575), ЛЕВ (51/540), ПАНИТИ, ПАН (68/532), МИРИТИ, МИР (23/438), ЗАЄЦЬ (34/398), ЯР, ЯРИЛО (60/365), що відтворюють певний український менталітет.

У своєму відгуку «Лексикон для розуму і душі українців»

Я. Радевич-Винницький зазначає, що «запропонований О. Різниковим лексикографічний опис і аналіз коренів мови у вигляді словогрон є вельми продуктивним для поглибленого розв'язання цілої низки проблем як внутрішньої (іманентно мовної), так і зовнішньої (етнолінгвістичної, психолінгвістичної, менталінгвістичної, соціолінгвістичної, порівняльно-зіставної та ін.) мовознавчої проблематики» [5, с. 3]. А от Є. Карпіловська у відгуку під час Інтернет-листування радить О. Різниківу поміркувати над впорядкуванням словогрон, «над відображенням у словогроні змістових і формальних зв'язків між словами», зокрема більше уваги приділити похідним словам, вказати стрижневе слово: «Інакше їх простіше подати під спільним коренем за абеткою, так, як це роблять у морфемних, а не словотвірних словниках» [7, с. 410].

У зазначеному кореневому словнику наведено 54 словогрона, але на момент виходу книги їх було 2080, які автор окремо подає на диску й куди продовжує додавати нові словогрона. Нині їх вже 2288 і ця кількість щодня зростає. Це свідчить про копітку і наполегливу працю, про неймовірну любов до мови і безмежне захоплення нею. О. Різників про свою роботу над словником, який охоплює «майже всю ноосферу» різних коренів, «усі суфіксально-префіксальні утворення з усіх теренів України-Русі і з усіх проминулих віків або й тисячоліть», пише так: «Часто чую зауваги, що це занудлива і скучносінька робота. Але я можу похвалитися, що дуже часто маю цілим віхтем втіхи і радісні збурення. Особливо, коли зустрічаю нове слово, мені незнане, чи напівзабуте» [7, с. 344].

Задум створити подібний словник визрівав поступово, ще під час написання дипломної роботи О. Різників усвідомив, що «ми не маємо кореневого словника, який би представив усі слова кожного кореня-поняття» [7, с. 16]. На створення певної системи для об'єднання слів та їх коренів О. Різниківа надихнула періодична таблиця хімічних елементів Д. Менделєєва, тому і власну він називає «Таблицею україномовних елементів». Автор протягом багатьох років вимальовував подібний «уклад-шик-ладування-схему»: «Особливо прислужилося мені вивчення D концтаборі в 1972–1977 рр. двох братніх, чудових мов – литовської і латиської» [7, с. 16].

Свідченням того що словогронами зацікавився ще D таборі є сонет на дві рими «ЗаВІДус, проВАДить чи ВЕДе...», написаний 1975 року [8, с. 146]. Підтверджує це і його співкамерник А. Здоровий:

«Жили ми з ним в одному бараці двоповерхові ліжка поруч. Він постійно працював над словником, віршами, мовами. Бувало, знайде якесь слово, чи якийсь вислів, чи корінь слова і як дитина, радіє смакує його, яке воно красне, глибоке та смаковите, яке плодюче для творення слів чи гнізд синонімічного чи кореневого ряду. Вивчає було чергову мову й дивується, радіє подібностям чи відмінам з Українською й хоче, щоб порадили з того разом з ним й інші» [7, с. 401].

Варто увагу зосередити на самому слові «словогроно», що було так вдало підібране О. Різниківим. Автор словника зазначає: «Кожну спільнокореневу сім'ю чи родину я називаю **словогроном**, оскільки всі слова у ньому, як виноградинки у гроні, тримаються за спільний корінець» [7, с. 343]. В 11-томному словнику української мови подано таке визначення: «**ГРОНО**, а, сер. Скупчення плодів або квітів на одній гілці; китиця» [10, с. 176]. У «Словнику синонімів» С. Караванського: «**ГРОНО** і ГРОНО (*ягід*) кетяг, китиця, кім'ях; (*винограду – це*) **виногроно** (виділення наше), жм. гронка; (*кукурудзи*) волоть; (*народів*) П. **співдружність, сім'я** (виділення наше)» [2, с. 77]. Відчувається навіть перегук-співзвуччя з прізвиськом М. Вінграновського, товаришем О. Різниківа. Відома літературна група «П'ятірне гроно», також є метод «гронування» або «асоціативний куш», що полягає у відкритому висловлюванні на певну тему і виявлення зв'язків між окремими поняттями, під час проведення такої роботи будуються асоціативні, інформативні, одна багаторівневі грона. Отже, це слово відрізняється від звичних для нас мовознавчих понять «корінь», «гніздо», «морфема». Хто ще з мовознавців може так написати про свою працю: «Беру грона коренів і нанизую їх на абеткову нитку» [7, с. 387].

Досить цікавою є друга частина книги, у якій О. Різників подає свої науково-популярні статті про таємниці мови та мовні парадокси: «Залізо чи золото?», «Леви в Україні?», «Із чорнявим постояла б, а рудому – зась!», «Пан над панами», «То ми хто – письменці чи читачі?», «Битися чи миритися?», «Дивитися, щоб видіти світ, і відати, і вітати». У цих статтях автор, зіставляючи різні слова, показує їх валентність, з'ясовує, яке слово над яким переважає, і робить певні висновки. Так, порівнюючи відкорінки слів «золото» й «залізо», назви «золотих» і «залізних» річок, населених пунктів та прізвиськ, за всіма параметрами чисельно перемогло «золото», хоч у прислів'ях і приказках переважає негативне ставлення до золота. Золото

асоціюється з хитрощами, підступністю, підлістю, блиском, красою, залізо – із силою, сміливістю, чесністю, користю. «Чому ж усе-таки в мові – при такій повазі народу до заліза – перемогло *золото*? Це залишається загадкою мови. Словник мій тільки констатує факт», – зауважує О. Різників [7, с. 207].

У книзі є стаття «Козацькі гени і прізвища Матусі Одеси», у якій, розглядаючи одеські прізвища за телефонним довідником 2005 року, О. Різників з'ясував, скільки в Одесі прізвищ козацького походження, серед них: Дорошенко – 99, Павлюк – 72, Голуб – 54, Сулима – 31, Орлик – 29, Хмельницький – 21, Морозенко – 19, Наливайко – 17, Головатий – 16, Дашкевич – 14, Лобода – 14, Смотрицький – 13, Богун – 12, Лизогуб – 12, Вишневецький – 10, Виговський – 9, Войнаровський – 8, Ханенко – 8, Брюховецький – 7, Разумовський – 7, Залізник – 4, Тетеря – 2, Самойлович – 2, Сагайдачний – 1, а ще багато похідних від них, з різними суфіксами (Головатенко, Головатюк, Вишневецький, Сагайдак, Голубенко, Лободин, Лободинський, Богуненко, Лизогубенко, Скоропад, Розум, Розуменко), перекладених російською мовою (Подкова, Выговский, Железняк). О. Різників зазначає, що «наявність нині цих прізвищ підтверджує, що ті козацькі гени – так-так! – множилися і тривають досі» [7, с. 357].

Отже, словник О. Різникова дає змогу бачити «усю кореневу родину, розмножену за тисячоліття існування нашої мови. Тепер можна перебирати кожне словечко, аналізувати кожен суфікс, вивчати енергетично-розумове поле кущокореня, бачити його валентність, порівнювати смислові поля між собою, наснаженість кожного словогрона енергетикою, корисною дією. Якщо слова-поняття сильно укорінені, себто, мають багато відкорінків і рясне словогроно, то це ще може означати, що думкообшир, ґрунт космознань, космо мудрости, ноосфери для них є сприятливим, благодатним! Що даний кущокорінь з давніх-давен плеканий свідомістю народу нашого. Інакше б вони висихали, скоцюрблювались, в'яли і відпадали» [7, с. 22].

Я. Радевич-Винницький наголошує на лінгводидактичному (педагогічному) значенні рецензованого видання: «Українські словогрона» О. Різникова – це нове слово в лексикографії, новий погляд на лексику, отже, і на цілу мову, на її пов'язаність з історичним буттям та духом народу, який творив і творить цю мову і є твореним нею [5, с. 3].

Про «Словогрона духу» Д. Дроздовський писав як про працю, що «поєднує копітку мовознавчу роботу з творчістю», а про

О. Різниківа як про письменника, що «поєднує строгість і точність із відчуттям прекрасного», мовознавчу прискіпливість і фахову скрупульозність [1, с. 12]. На його думку, ця книжка утворює «українську ідентичність» і засвідчує «лексико-граматичні багатства і давність нашої мови» [1, с. 13]. Велику наукову значущість 40-річної праці О. Різниківа для українського й індоєвропейського мовознавства підкреслював А. Здоровий: «вона унаочнює і виводить нас прямо на Санскрит – Священну мову древніх наших предків Трипільців – Оріїв – Сколотів – Русів, а також дозволить лінгвістам прослідкувати мовні періоди, зв'язки й переходи» [7, с. 402].

У статті «З рідною мовою довгі літа» Р. Кракалія підкреслює: «Певна річ, Олекса Різників роботу виконує таку, що під силу цілому інституту, чи принаймні інститутському відділу. Подібною працею не завше заангажовані навіть установи, які лише називаються українськими, а часом і національними» [4, с. 6].

Новий кореневий словник О. Різниківа є оригінальним і самобутнім, відкриває нові обрії як для науковців при дослідженні історії української мови, її праслов'янських коренів, процесу словотворення, суфіксального багатства, так і для кожного українця, що має пишатися багатством своєї мови, давнім її походженням.

Література

1. Дроздовський Д. Словогрона духу від поста-мовознавця / Д. Дроздовський // Слово Просвіти. – 2015. – №33. – С. 12–13.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
3. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : Гнізда слів з вершинами-омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : «Українська енциклопедія» імені М. Бажана, 2002. – 912 с.
4. Кракалія Р. З рідною мовою – довгі літа / Р. Кракалія // Літературна Україна. – 2017. – №9. – С. 6.
5. Радевич-Винницький Я. Лексикон для розуму і душі українців / Я. Радевич-Винницький // Чорноморські новини. – 2015. – №92. – С. 3.
6. Різників О. Складівниця української мови / О. Різників. – Одеса : Скайбук, 2003. – 224 с.
7. Різників О. Українські словогрона. Новий кореневий словник. Випуск другий : словогрона Духу / О. Різників. – Одеса : Симекс-принт, 2015. – 440 с.
8. Різниченко О. Двострунне грало : сонети / О. Різниченко. – Одеса : Друк, 2004. – 204 с.
9. Сисін Ю. «Словогрона духу» Олекси Різникова / Ю. Сисін // Чорноморські новини. – 2015. – №70 – 71. – С. 5.
10. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 9. – 916 с.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2017 р.